

I 1659 lå skibet *de Melckmeyt* (Malkepigen) fra Amsterdam for anker ved øen Flatey på Breiðafjörður i Vestisland. Skibet og besætningen var kærkomne gæster i Island. Det Kongelige Islandske Handelskompagni, håndhæverne af det danske handelsmonopol på Island, havde gennem lang tid forsømt islændingene. Svenskekrigen rasede, og Stormen på København 11. februar 1659 havde lammet den danske Islandshandel.

I løbet af 1650'erne havde islændingene gentagne gange klaget til deres konge i København over de svigtende skibsbesøg. Man kunne ikke komme af med den fisk, der blev fanget, og de nødvendige forsynin-

ger, f.eks. salt til saltningen af fisken, udeblev. Til trods for det danske monopol på Islandshandelen siden 1602 var hollænderne ligesom før i tiden islændingenes venner i nøden – måske fordi det også gavnede dem selv. De drev ulovlig handel, når de kunne komme til det, og til tider købte de sig rettigheder til dele af den givtige handel og fangstaktivitet i Nordatlanten. I 1650'erne var anløbene af de hollandske handelskibe hyppigere end nogen sinde før.

*

Blandt de nederlandske købmænd med aktiviteter på og ved Island i 1659 var Jonas Jensen Trellund, eller Trellont som han blev kaldt i Nederlandene. Jonas var dansker, født i Ribe i 1631, og i hans slægt var der både lærde og købmænd, hvoraf flere havde forbindelser til Nederlandene.

Jonas Trellund var en lykkelig pamfilius, i hvert fald til tider. Som ganske ung havde han sejlet til Amsterdam. Her blev han gift ung ind i den velhavende købmandsfamilie Pelt. De var protestanter, som stam-

Titelbillede: Akvarel ca. 1650 af den nederlandske mester Aellert van Everdingen, som bl.a. malede i Norge. Landskabet på billedet ligner islandske lavaklipper, og en lille fluyt er i havsnød. – Teylers Museum, Haarlem.

mede fra Antwerpen, hvorfra stamfaderen, Abraham Pelt, flygtede og bosatte sig i Hamburg og senere i Amsterdam. Familien Pelt drev handel i Spanien, foruden de Kanariske Øer, Portugal og Frankrig, og drev et af de første sukkerraffinaderier i Amsterdam. Blandt mange andre aktiviteter drev de også en fabrik, der fremstillede *corduanlæder*, dvs. blankt læder af gedeller eller hestehuder, som havde sit navn fra byen Cordoba i Spanien. Jonas Trellund blev i 1654 gift med Sara Giessenbier, datter af Catharina Pelt, som var datter af Abraham Pelt. Andre af Trellunds slægtninge i Ribe var blevet gift ind i andre grene af Pelt-familien.

Den hovedrige Pelt-familie finansierede Jonas Trellunds handelseventyr på Island, blandt andet hans rognhandel og fiskeri, som til gengæld gav et rigeligt afkast. Hans svigermor og dennes bror, silkehandler Paulus Pelt, lånte Trellund penge til de syv skibe, som årligt besejlede Island og forsynede dele af øen med fornødenheder. Trellunds danske baggrund hjalp ham også til at skaffe hollænderne handelsmuligheder i det monopolramte Island.

Næste gang, Trellund optræder i kilderne, er da den maritime notar i Amsterdam 31. december 1658 registrerede en kontrakt mellem flådemyndighederne i Amsterdam og blandt andre skibsejer Jonas Trellund og

Islandskort fra 1630, tegnet af Joris Carolus og Willem Janszoon Blaeu. Pilen peger på en noget overdimensioneret Flatey, men forstørrelsen afspejler hollændernes interesse i dette handelssted, som var et af de vigtigste i Vestisland.

Admiral Michiel de Ruyter. Maleri af Ferdinand Bol. – National Maritime Museum, Greenwich.

Frederik 3. om leje af skibe fra Holland. Trellunds skib *Jungfru Catharina*, ført af skipper Hans Davidszoon med 10 mands besætning og 6 kanoner, lejet ud for et beløb på 1150 floriner, var et blandt mange af de skibe, hollænderne lejede ud til den

Et model af skibstypen fluyt. – Fot: Het Scheepvaartmuseum, Amsterdam.

danske konge. Det hollandske admiralitet og statsgeneralen i den Haag medvirkede ved disse udlejninger til Frederik 3. Hollænderne havde brændende brug for adgang til Østersøen og Baltikum, som svenskerne nu havde lukket for. Den hollandske flåde angreb derfor svenskerne i november 1658 i Øresund.

Denne hollandske deltagelse i krigen og senere den hollandske søhelt admiral Michiel de Ruyters befrielse af Nyborg i 1659 var med til at vende krigslykken for Frederik 3. Som et eksempel på, hvor effektivt man samlede søfolk i Holland, kan anføres, at da de Ruyter i 1659 tog kursen mod København med en flåde, manglede der matroser, men i løbet af kun 4-5 dage hvervede man 300 båds mænd fra hvalfangsterne.

*

I 1659 ramte uheldene imidlertid Jonas Trellund. Først blev et af hans syv skibe i Islandsfarten, *St. Anna*, som førtes af skipper Barent IJsbrantszoon fra øen Texel, kapret på sin fart fra Island til Frankrig og bragt til Algier med alle mænd og fuld last. I september indtraf katastrofen for *Malkepigen*. Skibet lå for anker i en lille havn i en naturlig kraterformation lige ud for øen Flatey. I følge samtidige islandske annaler blæste det op til nordenstorm. Skibet, som var fuldt lastet med 60.000 fisk, drev mod klipperne og brækkede. Besætningen på 15 mand under ledelse af kaptajn Hans Davidszoon, som tidligere på året havde deltaget i troppesejls i Danmark, måtte til sidst forlade skibet. En lod livet, og skibet sank delvis i den lavvandede havn.

Besætningen bjergede senere skibets vanter, tovværket, som afstivede masten,

Havnen ved Flatey, hvor de Melckmeyt sank 1659. Det naturlige, hesteskoformede havneleje er resterne af et vulkansk krater. Krydset viser vrageets placering. – Fot: Á. Geirsson.

og af det skibstømmer, de kunne redde, byggede de et skib, hvorpå de – ifølge samtidige islandske annaler – sejlede til deres hjemland efter at have opholdt sig om vinteren i et hus på Flatey. Optegnelserne fortæller, at man året efter havde bjerget alle skibets 14 kanoner fra vraket. Da besætningen aflagde rapport hos notaren i Amsterdam året efter forliset, oplyste de, at den tabte fragt bestod af 20.000 stykker vådsaltet fisk, 28 tons saltet kød, omtrent tusinde pund tørfisk (stokfisk), omtrent 100 fåreskind, en tønde tran og halvanden ton talg, samt yderligere last, *cargason*, som ikke var blevet solgt, før skibet sank.

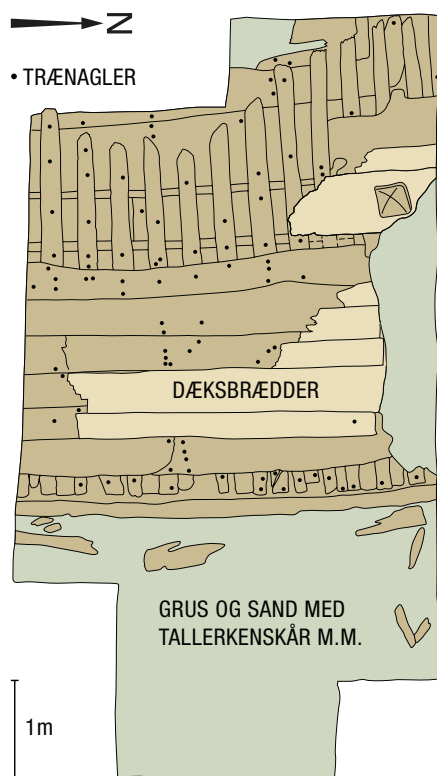
Ved en arkæologisk undersøgelse af vragresterne af *de Melckmeyt* i sommeren 1993 kunne man på bunden af det gamle havneleje i krateren ved Flatey konstatere resterne af kølen, spanter og beklædnings-

planker af et mindst 25 m langt skib af typen *fluyt*.

I vraket på det ganske lille udgravningsfelt på havets bund blev der indsamlet ca. 30 kg keramik, hovedsageligt fajancer,

Fajancer fra de Melckmeyt på havets bund i 1993. – Fot: Erlendur Guðmundsson.

Udgravningsfelt med vraget af *de Melckmeyt*. – Tegn: Bjarni F. Einarsson 1993.

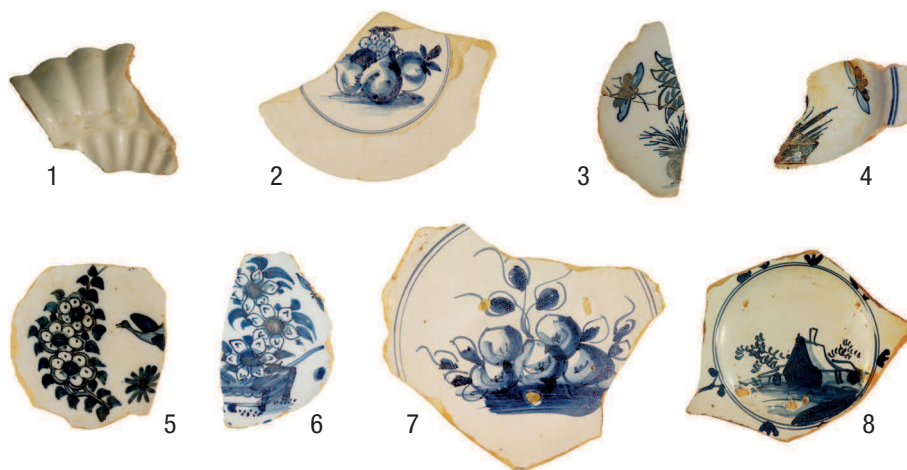
hvoraf hovedparten stammer fra hollandske produktionssteder. Her har man måske den yderligere *cargason*, som ikke endnu var blevet solgt, da skibet sank. Nye forskningsresultater i Holland har vist, at også fransk keramik var til stede: Helt hvide fajanceskåle med bølgede kanter fra byerne Nevers og Rouen.

Tilstedeværelsen af de franske skåle i vraget af *de Melckmeyt* har en ganske enkel forklaring. I Frankrig betalte man delvis for den udsøgte saltede fisk med salt, og franskmændene insisterede også på at betale hollænderne for Islandsfiskeriet med keramik. Noget af keramikken solgte man i Holland, hvor produktionen af fajancer også var blevet industriel. Men noget blev bragt så langt væk som til Island. I vraget af *de Melckmeyt* fandt man også brudstykker af spanske eller portugisiske skåle. Af bevarede fajancer på Island kan man se, at de rigere bønder, som sad på fiskeriet og udlandshandelen, ikke som resten af islændingene spiste af træskåle med hornskeer. Ydermere repræsenterer keramikken i vraget af *de Melckmeyt* en af de sidste hollandske samhandlere med Rouen og Nevers, som ophørte i 1659.

*

Tilbage stod en forgældet Jonas Trellund. Med hjælp fra familien Pelt og andre velvillige kreditorer, som kunne se de store økonomiske muligheder på Islandshandelen, rejste Trellund sig imidlertid og investerede i andre landvindinger. I et andragende, som blev tinglyst i den Haag i 1660, skrev han til Frederik 3. i København og foreslog forskellige aktiviteter, han planlagde på Island. Han beklagede sig over sine tab deroppe, da han var i færd med »at

Hollandsk fajancetellerken fra vraget. Dekorationen er inspireret af kinesiske porcelænstallerkner.

Skår af fajancetallerkener og -skåle fundet i vraket af de Melckmeyt i 1993. Øverst t.v. skål med bølget kant fra Nevers eller Rouen. De øvrige skår er hollandske med hollandske og kinesisk inspirerede motiver. – Fot: forfatteren 1995.

forsyne islændingene«. Rettighederne fik han allerede i juli 1660, for kongen havde ikke glemt hans andel i hjælpen med at besejre svensken året før. Trellund fik en bevilling til i tyve år at drive hvalfangst, rognhandel og fiskeri ved Island, og samtidig drev han i nogle år den færøske handel.

Men kort tid efter at Trellund fik disse rettigheder, klagede visse købmænd i Islandshandelen over, at Islandskompagniets rettigheder blev krænket af Trellund. En kongelig kommission undersøgte sagen.

Trellunds privilegium blev frataget ham, det islandske kompagni blev midlertidigt likvideret og et nyt Islandskompagni op-

Kande fra Nevers i Frankrig fra midten af 1600-årene, bragt til Island af hollandske købmænd. Kanden er en såkaldt fupkande. Man kunne kun få væsken ud af den gennembrudte kande ved at sætte munden på tuden, lukke hullet på inderside af hanken med en finger og suge indholdet op gennem tuden og et hulrum under randen. – Fot: Islands Nationalmuseum.

En hollandsk mælkepige malet af Johannes (Jan) Vermeer i 1658. – Rijksmuseum Amsterdam.

rettedes i 1662. Jonas Trellund, en af den kongelige Islandshandels redningsmænd, beholdt alligevel retten til at handle med en fjerdedel af Island. Men for at beholde sine rettigheder som Islandshandlens ledende mand, måtte han flytte til Danmark med sin familie, hvor han opførte huse til sig på Christianshavn. I Trellunds privilegium læser man om rettigheder, friheder og gunstige vilkår. Han tildeltes titlen admiralitetsråd. Han og hans folk måtte have frihed til »i klædedragt, riden og køren på den hollandske manér eller såsom det dem selv lyster og anstår at holde, ligesom de måtte benytte hvilken præst eller kapellan, de selv ønskede.«

Trellund oppebar et privilegium på et skibsværft og en reberbane på Christianshavn. Han måtte ansætte to hollandske tømmere samt så mange hollandske tømmerefolk, som han behøvede, der i ti år skulle være »fri for borgerlig tyng« (dvs.

toldafgifter m.m.). Ydermere oprettede han en corduanlæderfabrik på meget gunstige vilkår. For skibe, som han udrustede til Ost- og Vestindien, fik han særlige toldbegunstigelser foruden toldfrihed for en ladning vin fra Tenerifa. Han selv blev med sin familie fritaget for borgerlig tyng og indkvartering, men ikke for almindelige skatter. På landsiden af Strandgade (nu nr. 8-14) byggede han en gård, der var anset som en af de anseeligste på Christianshavn. Han ejede også ejendommene Strandgade 4 og 5 og grunde ved Grønnegårds Havn.

I 1665 forenede Trellund kræfterne med den norskfødte og halvhollandske søulk Cort Adeler samt William Davidson, en skotskfødt handelsmand og spion i Amsterdam. De var hovedpersonerne i saltimporten til det danske rige. Salthandelen var en forretning, som Trellund kendte til fra sin handel med Frankrig og Setubal i Portugal i familien Pelts tjeneste. Trellund kunne imidlertid ikke opfylde sine forpligtelser. Han havde ikke kapital nok til sine foretagender i den dansk-norsk-islandske saltforsyning.

Trellund kom i gæld til Cort Adeler eller rettere til dennes kone, Anna Pelt, som var slægtning til Jonas Trellunds kone, Sara. Trellund måtte betale gælden af ved at afhænde sine rettigheder i Island til Adeler. Gælden lød på 4990 rigsdaler, da han til sidst blev slæbt i hofretten. I 1669 gav han op; han gik fallit og forduftede. Den metode var der åbenbart fortilfælde for i familien Trellund. Hans bror, Peder Jensen Trellund, som også var aktiv i Amsterdam og senere blev postmester og vinhandler i Kalundborg, gik fallit to år tidligere og forsvandt også. Jonas Trellunds kone Sara Trellund-Pelt og deres tre børn, Catharine Margaretha, Anna og Jonas boede fortsat i København. I 1679 fik dronningens hofprædikant tilladelse til at lade Trellund arrestere for en gæld på 2000 rigsdaler.

Den kløgtige forretningsmand Cort Adeler og hans kone gik det derimod godt på Island efter Trelunds fald. De endte med at eksportere fisk, uld og kød fra Trelunds handelsplader på Island til Holland. I februar 1671 fik Adeler tilladelse til at leje kongens galiot *Crocodillen* for at sejle til Island og hente en fuld last af fisk og andre varer, som skulle føres til Amsterdam og sælges der. I 1672 nævnes galioten den *Sorte Ørn* på 38 læster, som førte 6 kanoer. I 1673 gjorde skibet en rejse til Island, derfra til Holland med islandske varer; i november kom det til København fra Holland med stykgods og varer. På grund af sin rigdom opnåede Adeler at blive adlet i Danmark.

*

10. december 1680 dukkede en mystisk mand op i den slesvigske by Husum, hvor han indlogerede sig på gæstgiveriet *Bremer Schlüssel*. Den fremmede læste flittigt i Bibelen og andre opbyggelige skrifter. Spekulationerne i byen gik ivrigt på, hvem den fremmede var.

Man antog, at det drejede sig om en fornem herre, for man kunne se både fløj og

silke under hans overtøj. Han introducerede sig selv som Johann Thamsen fra Ribe.

Flere beretninger fortæller om en febersyg kvinde, som kom til Thamsen og bad om gode råd mod sin sygdom. Kvinden havde forgæves anvendt alle gængse midler og formodede, at Thamsen måske var læge. Han svarede, at han ikke kunne gøre andet for hende end at bede, hvilket han også rådede hende selv at gøre. Kvinden blev helbredt. Hun bad siden Thamsen om at tage sig af en slægtning, som også led af feber. Thamsen overhørte ham i sin tro, spurgte ham, om han oprigtigt angrede sine synder, om han ville bedre sig, om han troede af hjertet, at den korsfæstede Jesus var Guds søn. Han opfordrede manden til at bede til Gud og give rundhåndet til de fattige. Også denne patient i Husum blev helbredt, og nu rygtedes det hurtigt, at den mystiske mand på *Bremer Schlüssel* var en mand med helbredende evner og måske en helligmand, selv om Thamsen havde bedt manden ikke at fortælle noget til andre.

Syge fra fjernere steder begyndte nu at strømme til Husum for at opleve bønnens kraft. Gaden vrimlede med vogne fulde af

Amsterdams Børs i 1612. Købmændene samlede ved de 46 nummererede søjler i søjlegangen, som hver i sær repræsenterede en bestemt handelsområde eller vare. Trelund og familien Pelt har sikkert stået ved flere af søjlerne, herunder dem for handel med salt, sukker, fisk og med Island.

Byprospekt af Husum i Nordfriesland, smukt gengivet 1598 af Braun og Hogenberg.

syge mennesker. For at kunne hjælpe dem alle, lod Thamsen de besøgende skrive deres navne, alder, bopæl og sygdom på en seddel. Derudover skulle de skrive, at de ønskede en forbøn ved Thamsen. Ifølge kilderne til disse helbredelsesundere skulle Thamsen have helbredt 74 personer i løbet af en uge.

En jøde skal også have besøgt Thamsen. Jøden klagede over tunghørighed og hjer-tebanken. Thamsen forklarede ham, at han ikke havde magten til at helbrede, men at jøden kun kunne blive rask igen, hvis han troede på at »die allmächtige Krafft Jesu Christi des wahren lebendigen Sohnes Gottes«, som helbredte ham. Herefter fulgte en diskussion om treenigheden, hvilket viser, at jøden ikke gav sig uden en lærd teologisk disput. Thamsen tilbød jøden at blive helbredt den følgende dag, hvis han offentligt bekendte den korsfæstede Christus som Messias, hvorved jøden svarede, at »det var da lidt for meget« og tog sin afsked.

Man vidste stadig ikke, hvem den fremmede var. Blandt menigmand mente nogle, at Thamsen var den genfødte Moses – andre, at han var en apostel eller profeten

Elias. Man mente, at han kunne være genopstået fra de døde og at han levede uden mad, drik, søvn eller andre menneskelige nødvendigheder.

Denne helbreder var dog ikke noget enestående særsyn i disse år. Europa havde således set genkomsten af Messias i den tyrkiske jøde *Sabbatai Zwi* (1626-76). Hans følgere kunne man finde i adskillige lande i Europa, blandt andet i Nederlandene og Nordtyskland, blandt jøder og endda kristne. Måske havde befolkningen i Slesvig også brug for religiøs inspiration, måske ikke med genkomsten af en messias, men mere beskedent og lutheransk med en gammeltestamentlig profet og mirakelmager.

*

Alt får imidlertid en ende, og til sidst vendte stemningen sig. Der opstod et rygte om, at Thamsen var en troldmand, som ved at få fat i folks håndskrift kunne få magten over de pågældende. Tidligere patienter kom nu til *Bremer Schlüssel* og krævede deres sedler tilbage, og Thamsen måtte bede om beskyttelse fra byrådet mod den larmende pøbel. Byrådet sendte to betjente til ham, som skulle hente sedlerne. Thamsen var ef-

ter sigende glad for at komme af med dem. Helbredet i Husum har ikke været på sit bedste i disse år, for der var ialt 160 sedler.

Enkehertuginde Maria Elisabeth (1610-84), som residerede på Husum Slot, forbød sine undersåtter at se Thamsen, og en infanterist blev opstillet for at notere de folk, der måtte overtræde forbuddet. En undersøgelse af Thamsen blev endda iværksat.

Men selv de bedste healere bliver til sidst syge selv. Thamsen flyttede til den nærliggende by Frederikstad, 15 km fra Husum, hvor han døde i april 1682. En beretning fortæller, at der hverken blev fundet kontanter eller værdisager i hans gemmer. Derimod fandt man en skrivelse, hvorefter man kunne slutte, at han i virkeligheden var en købmand fra København og at hans rette navn var Jonas Trellund.

En anden beretning tyder dog på, at Trellund efterlod sig penge. Da man skrev til hans enke, Sara, at man havde sørget for hendes mands begravelse og ville forhøre sig om tilbagebetalingen af resten til hende, skal hun have svaret, at hun havde mere end nok til at leve behageligt for. Familien Pelt sørgede for sine, men Sara og hendes børn boede ikke længere i de store huse på Christianshavn. Cort Adeler, som

havde fået Trellund økonomisk, lod hans ejendomme ligge uden tilsyn. I 1678 bad Rentekammeret kommandanten om at sætte vagt for at forhindre, at folk nedbrød husene og borttog, hvad der fandtes. En rentekammerskrivelse fra 1682 beretter, at »Trellunds gård og plads øde og husbonde-løs henstår, eftersom ingen deraf svarer til de kgl. kontributioner.«

Familien Trellund fra Ribe, som menes oprindelig at stamme fra Trøllund mellem Grindsted og Billund, blev spredt over flere lande: Holland, Danmark, Sverige og Norge, og til sidst emigrerede nogle til Amerika. En af de kendteste slægtninge var Viborg-biskoppen Johannes Trellund (1669-1735). Men uden tvivl var Jonas Trellund, Islandskøbmanden og lokalprofeten, den mest farverige.

Litt: M. Simon Thomas: Onze Ijzlands-vaarders in de 17de en 18de Eeu, Amsterdam 1935. – J. Beyer: Familien Trellund indtil ca. 1800, Personalhistorisk Tidsskrift 2004.